

ศูนย์วิจัยชุมชนโดดเด่นศูนย์วิจัยชุมชนวิสาหกิจชุมชนเกษตรเชิงท่องเที่ยว
ตำบลแม่หอพระ

Community Research Center for Showcase of
Mae Ho Phra Subdistrict Tourism Agriculture Community Enterprise
Community Research Center

สัญญา สะสอง¹, ชุติมันต์ สะสอง² และ พิจิตร มังคะโชติ³
Sanya Sasong¹, Chutimun Sasong² and Pijit Mungkachot³

Received: 12 February 2025; Revised: 19 April 2025; Accepted: 23 May 2025

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน โดยใช้กระบวนการวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนตำบลแม่หอพระ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ มีเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพและความต้องการของชุมชน ขยายผลนวัตกรรมการเพาะเห็ดตับเต่าสู่ชุมชนเครือข่ายต่อยอดสู่การสร้างนวัตกรรมท้องถิ่นผู้เชี่ยวชาญในการเพาะเห็ดตับเต่าบนผืนป่าชุมชนและป่าธรรมชาติ เสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมนวัตกรรมเพื่อสังคม และร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยลดการเผาทำลายผ่านการเพาะเห็ดในระบบนิเวศธรรมชาติ การเก็บข้อมูลใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อย โดยคัดเลือกกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียจำนวน 20 คนในพื้นที่ศูนย์วิจัยชุมชนวิสาหกิจเกษตรเชิงท่องเที่ยวตำบลแม่หอพระ การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีจุดแข็งหลากหลาย ทั้งในด้านความเชื่อ ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม วิธีการท่องเที่ยวโดยชุมชน เกษตรกรรม และการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม บนฐานของทรัพยากรธรรมชาติที่มีการจัดการอย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังเผชิญข้อจำกัดในการรวมพลังขับเคลื่อนงานพัฒนาร่วมกัน อันเนื่องมาจากปัจจัยด้านความสามัคคี เศรษฐกิจ ความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม และความเป็นปัจเจก ศูนย์วิจัยชุมชนได้พัฒนาแนวทางการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกิจกรรมฝึกอบรมและลงมือปฏิบัติจริงในการเพาะเห็ดตับเต่าในพื้นที่ป่าชุมชน โดยมุ่งเน้นการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกับการสร้างรายได้และเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับคนในพื้นที่อย่างยั่งยืน

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่; Faculty of Humanities and Social Sciences Chiang Mai Rajabhat University

² คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่; Faculty of Management Sciences Chiang Mai Rajabhat University

³ ศูนย์วิจัยชุมชนวิสาหกิจชุมชนเกษตรเชิงท่องเที่ยวตำบลแม่หอพระ; Mae Ho Phra Subdistrict Tourism Agriculture Community Enterprise Community Research Center

Corresponding Author, E-mail: chutimun_sas@g.cmru.ac.th

ทั้งนี้ ผลการดำเนินงานสะท้อนให้เห็นถึงพลังของชุมชนในการพลิกฟื้นทรัพยากรธรรมชาติด้วยนวัตกรรมที่ตอบโจทย์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างสร้างสรรค์และมีส่วนร่วม

คำสำคัญ: ศูนย์วิจัยชุมชน; นวัตกรรมการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่า; การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

Abstract

This study employed a mixed-methods research design using participatory action research and development (R&D) in collaboration with the local community of Mae Hor Pha Subdistrict, Mae Taeng District, Chiang Mai Province. The main objectives were to analyze the community's potential and needs, extend the innovation of *Astraeus odoratus* (earthstar mushroom) cultivation to local network communities, and foster local innovators specializing in mushroom cultivation within community and natural forests. The study aimed to enhance food security, promote social innovation, and contribute to forest conservation by reducing deforestation through eco-friendly mushroom farming practices. Data were collected through in-depth interviews and focus group discussions with 20 selected stakeholders from the Mae Hor Pha Community-Based Agro-Tourism Research Center. Descriptive analysis was used to interpret the data.

The findings revealed that the community possessed several strengths, including deeply rooted beliefs, religion, cultural heritage, community-based tourism practices, agriculture, and the ability to coexist in a multicultural society. These strengths were grounded in well-managed natural resources. However, the community also faced challenges in collaborative development efforts, particularly due to issues related to unity, economic limitations, social cohesion, and individualism. The research center introduced a collaborative learning model through training and hands-on activities in *Astraeus odoratus* mushroom cultivation within community forests. This approach focused on environmental restoration alongside income generation and the creation of sustainable economic opportunities for local people. The outcomes highlighted the power of community-driven innovation in revitalizing natural resources in ways that are economically viable, socially inclusive, and environmentally sustainable.

Keywords: Community Research Center; Astraeus Odoratus Cultivation Innovation; Natural Resource and Environmental Conservation

บทนำ

รัฐบาลได้ประกาศยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี โดยเน้นยุทธศาสตร์ที่ 2 ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันและยุทธศาสตร์ที่ 4 ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคในสังคม เป้าประสงค์เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและลดความเหลื่อมล้ำ พร้อมทั้งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ซึ่งมุ่งเน้นการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม (จุไรรัตน์ พชรพรวงศ์ และโชติบติรัฐ, 2567) เพื่อให้ประเทศขับเคลื่อนด้วยวิจัยและนวัตกรรมตั้งแต่ระดับมหภาคจนถึงระดับชุมชน ดังนั้น สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการส่งเสริมการวิจัยเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและศักยภาพด้านวิจัยของไทยสู่ระดับโลก ได้มีพันธกิจสนับสนุนการจัดตั้ง “ศูนย์วิจัยชุมชน” ผ่านเครือข่ายวิจัยภูมิภาค โดยมีวัตถุประสงค์ผสานภูมิปัญญาชุมชนกับองค์ความรู้และเทคโนโลยีที่เกิดจากงานวิจัย ให้ตรงกับความต้องการของชุมชน เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ทีมวิจัยชุมชน กลุ่มเกษตรกร วิชากิจชุมชนหรือผู้ประกอบการขนาดเล็ก ทั้งนี้เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาต่อยอดจนเกิดนวัตกรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ส่งเสริมให้แกนนำและสมาชิกกลุ่มพัฒนาความรู้ ทักษะและวิถีคิด จนสามารถเป็นวิทยากรชุมชนและเผยแพร่ความรู้ไปยังพื้นที่อื่น ๆ อย่างยั่งยืน

ในภูมิภาคภาคเหนือ เครือข่ายวิจัยภูมิภาคได้สนับสนุนการจัดตั้งศูนย์วิจัยชุมชนใหม่ระหว่างปี 2561–2565 รวมทั้งสิ้น 35 ศูนย์ และในปี 2566 วช. ได้สนับสนุนทุน “ศูนย์วิจัยชุมชนต้นแบบ (Showcase)” โดยคัดเลือกศูนย์ที่มีความพร้อมและมีผลงานโดดเด่นในการเผยแพร่องค์ความรู้และนวัตกรรมสู่ชุมชนอื่น ๆ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ศูนย์วิจัยชุมชน “วิชากิจชุมชนเกษตรเชิงท่องเที่ยวตำบลแม่หอพระ” ก่อตั้งขึ้นในปี 2565 ตั้งอยู่บนพื้นที่ลานแคมป์ปิ้ง “ตามหาสระไธ” ในตำบลแม่หอพระ อำเภอแม่แตง ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ประมาณ 46 กิโลเมตร โดยประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย แต่ยังคงรักษาประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม พื้นที่การศึกษานี้มีสภาพแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ ทั้งในด้านที่ดิน สปก. และป่าไม้ที่มีความหลากหลายของจุลินทรีย์ในระบบนิเวศของป่า

ศูนย์วิจัยชุมชนแห่งนี้มีภารกิจหลักในการเผยแพร่องค์ความรู้และนวัตกรรมเฉพาะเชื้อเห็ดตับเต่า ซึ่งเป็นเห็ดป่าเศรษฐกิจ โดยนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีพื้นฐานมาผสมผสานเพื่อสร้างระบบ “ป่าสร้างรายได้” ที่ตอบโจทย์ทั้งด้านการสร้างรายได้และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จุดประสงค์สำคัญคือการลดการเผาป่าซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดมลพิษจากฝุ่นควัน (P.M.2.5) และการทำลายระบบนิเวศของป่าในช่วงฤดูแล้ง เพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ศูนย์ได้ดำเนินกิจกรรมหลายด้าน ได้แก่ 1) การอบรมและจัดการความรู้ด้านการเพาะเห็ดตับเต่าให้กับผู้นำ

ชุมชนและประชาชนในตำบลแม่หอพระ โดยได้ขยายผลไปยังแกนนำชุมชน เกษตรกร และผู้สนใจจากพื้นที่ตำบลแม่แตง ตำบลอินทิล และตำบลบ้านเป้าในอำเภอเชียงดาว 2) การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม เช่น ระบบให้น้ำอัจฉริยะ (IOT) เพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิตเห็ดป่าในสวนผลไม้และสวนป่านำไปสู่การสร้างแหล่งท่องเที่ยวและสินค้าใหม่ส่งเสริมเศรษฐกิจในท้องถิ่น 3) การจัดทำแผนการท่องเที่ยวศึกษาธรรมชาติและจัดกิจกรรมเดินป่าศึกษาธรรมชาติเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

คณะนักวิจัยร่วมกับศูนย์วิจัยชุมชนวิสาหกิจชุมชนเกษตรเชิงท่องเที่ยวตำบลแม่หอพระ ได้จัดกิจกรรมการจัดการความรู้ผ่านการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน โดยการทำ SWOT เพื่อค้นหาปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต รายได้ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน จากนั้น ศูนย์วิจัยได้จัดอบรมการเพาะเห็ดตับเต่าซึ่งเป็นเห็ดป่าเศรษฐกิจให้กับผู้นำชุมชนและประชาชนในตำบลแม่หอพระเพื่อใช้เป็นต้นแบบในการขยายผลสู่ชุมชนอื่น ๆ เช่น ตำบลแม่แตง ตำบลอินทิล และตำบลบ้านเป้ารวมกว่า 100 คน การเพาะเห็ดตับเต่าได้ช่วยสร้างอาชีพ สร้างรายได้ และเสริมความมั่นคงทางอาหารให้กับชาวบ้าน ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้จากโครงการที่มีการขยายผลไปสู่ชุมชนต่าง ๆ ทำให้เกิดเครือข่ายนวัตกรรมในการเพาะเห็ดตับเต่าในพื้นที่ป่าธรรมชาติ พร้อมทั้งช่วยอนุรักษ์ผืนป่าและสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนในระยะยาว

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพและความต้องการของชุมชนในพื้นที่ตำบลแม่หอพระ
2. เพื่อขยายผลนวัตกรรมการเพาะเห็ดตับเต่าสู่ชุมชนเครือข่าย
3. เพื่อสร้างนวัตกรรมผู้เชี่ยวชาญด้านเพาะเห็ดตับเต่าในผืนป่าชุมชนและผืนป่าธรรมชาติ
4. เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและส่งเสริมวัฒนธรรมเพื่อสังคม
5. เพื่ออนุรักษ์ผืนป่าธรรมชาติโดยการเพาะขยายเชื้อเห็ดตับเต่าในผืนป่าเพื่อลดการเผาทำลายป่า

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเป็นแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) โดยเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน (Participatory Action Research) มีการดำเนินงานวิจัยเป็น 6 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ลงพื้นที่ พบปะผู้นำชุมชน ศึกษาบริบทของชุมชนโดยการเสวนากับกลุ่มชาวบ้าน และกลุ่มผู้มีส่วนได้เสีย เพื่อค้นหาประเด็นมาออกแบบเครื่องมือในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการออกแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสนทนากลุ่มย่อย

ระยะที่ 2 จัดเก็บข้อมูลเบื้องต้น ด้วยการลงสำรวจในพื้นที่เป้าหมายหลัก คือ บ้านป่าไม้ ตำบลแม่หอพระ อุทยานแห่งชาติน้ำตกบัวตอง-น้ำพุเจ็ดสี อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ รวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาจัดกลุ่มเพื่อวิเคราะห์รายละเอียดในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัย

ระยะที่ 3 แบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มย่อย เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน และจัดเวทีแลกเปลี่ยนแนวความคิด ข้อคิดเห็น เพื่อหาแนวทางและรูปแบบในการพัฒนาศักยภาพชุมชน การถ่ายทอดนวัตกรรมการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่าในพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ป่าธรรมชาติ การจัดทำแผนปฏิบัติการชุมชน และการยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นผ่านการผลิตและการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากเห็ดตับเต่า

ระยะที่ 4 รวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ตามประเด็นและวัตถุประสงค์การวิจัย แล้วนำเสนอหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ระยะที่ 5 เขียนรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ระยะที่ 6 การถ่ายทอดผลงานวิจัยสู่ชุมชน ถ่ายถอดองค์ความรู้ด้วยการนำเสนอ บทความวิชาการในเวทีวิชาการหรือตีพิมพ์ในวารสารวิชาการระดับชาติ/นานาชาติ รวมถึงนำเสนอรายงานการวิจัยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลในพื้นที่ตำบลแม่หอพระ อำเภอแม่แตง สามารถสรุปผลตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1. วิเคราะห์ศักยภาพและความต้องการของชุมชน คณะนักวิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึกประชากรกลุ่มตัวอย่างผู้มีส่วนได้เสีย ในประเด็นการวิเคราะห์ศักยภาพและความต้องการของชุมชนทั้งในด้านปัญหาอุปสรรคและโอกาส โดยการวิเคราะห์ปัจจัย 3 ด้าน คือ 1) ด้านสภาพแวดล้อมภายในด้วยตัวแปร 4 ด้าน 2) ด้านสภาพแวดล้อมภายนอก ด้วยตัวแปร 5 ด้าน และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อมภายนอกดำเนินการ ด้วยตัวแปร 3 ด้าน พบว่า ชุมชนเป็นชุมชนดั้งเดิมและต่อมามีกลุ่มชาติพันธุ์ลีซูมาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ด้วยเพิ่มเติม แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันในลักษณะสังคมพหุวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี มีวิถีวัฒนธรรมที่โดดเด่นและดีงาม มีระบบสาธารณสุขปกเื้อ การคมนาคมขนส่ง และการสื่อสารที่ดี ชุมชนมีศักยภาพทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีอุทยานแห่งชาติน้ำตกบัวตอง-น้ำพุเจ็ดสี มีพื้นที่เกษตรกรรมเป็นจำนวนมาก มีผลผลิตทางการเกษตรที่หลากหลาย เช่น ข้าว และผลไม้ตามฤดูกาล เป็นต้น มีกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มผู้ประกอบการ กลุ่มผู้ผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ชุมชน แต่มีระบบเศรษฐกิจฐานรากที่ค่อนข้างหมุนเวียนอยู่ในวงจำกัด การสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชนยังไม่ต่อเนื่อง และขาดทักษะด้านวิชาชีพ ด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการเกษตรมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีเครือข่ายประชาสังคมที่ดี แต่ยังขาดการประสานงานในลักษณะที่เป็นทางการ มีหน่วยงานภาครัฐ และเทศบาลให้การสนับสนุนงบประมาณในด้านต่าง ๆ แต่ยังไม่เพียงพอซึ่งชุมชนมีความต้องการที่จะพัฒนาและยกระดับศักยภาพของกลุ่มให้ดียิ่งขึ้น โดยผู้นำชุมชน

แกนนำชุมชน และเกษตรกรแปลงใหญ่บางกลุ่มมีความสนใจและเข้ามาอบรมด้านการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่าโดยได้นำเชื้อเห็ดไปโรยในแปลงเกษตรของตนเอง รวมถึงการขยายผลสู่ผืนป่าธรรมชาติ เพื่อปกป้องผืนป่าจากการเผาทำลายและสร้างความมั่นคงทางอาหาร

2. การขยายผลนวัตกรรมการเพาะเห็ดตับเต่าสู่ชุมชนเครือข่าย คณะนักวิจัยร่วมกับศูนย์วิจัยชุมชนวิสาหกิจชุมชนเกษตรเชิงท่องเที่ยวตำบลแม่หอพระ ได้อบรมเชิงปฏิบัติการการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่า และขยายผลการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่าให้กับกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ ดังนี้ 1) กลุ่มเยาวชนนักศึกษา จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ 2) กลุ่มบัณฑิตพันธุ์ใหม่ นวัตกรรมเกษตรอินทรีย์ จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ 3) กลุ่มยังสมาร์ทฟาร์มเมอร์ (YSF.) 4) กลุ่มเกษตรแปลงใหญ่ตำบลแม่หอพระ ตำบลแม่แตง และตำบลอินทิล อำเภอแม่แตง 5) กลุ่มนักเรียนนอกกระบ (กศน.) จังหวัดเชียงใหม่ 6) กลุ่มเกษตรกรตำบลบ้านเป้า อำเภอเชียงดาว ซึ่งเครือข่ายได้นำเชื้อเห็ดตับเต่าไปโรยเชื้อในแปลงเกษตรของตน รวมถึงไปโรยเชื้อในป่าชุมชนอีกด้วย ซึ่งจำนวนผู้เข้ารับการอบรมเชิงปฏิบัติการ ประมาณ 300 คน ถือได้ว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้คนเป็นจำนวนมากได้สร้างอาชีพสร้างรายได้ให้กับครอบครัวของตนเอง

3. สร้างนวัตกรรมผู้เชี่ยวชาญด้านเพาะเชื้อเห็ดตับเต่า คณะนักวิจัยร่วมกับศูนย์วิจัยชุมชนวิสาหกิจชุมชนเกษตรเชิงท่องเที่ยวตำบลแม่หอพระ ได้อบรมเชิงปฏิบัติการการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่า ซึ่งผู้ผ่านการอบรมสามารถเป็น “นวัตกรรม” ผู้เชี่ยวชาญด้านการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่าได้ แต่ทั้งนี้ต้องผ่านกระบวนการทุกขั้นตอนเสียก่อน ไม่ว่าจะเป็น การเข้าใจธรรมชาติของเชื้อเห็ดตับเต่าว่าสามารถออกได้ในต้นไม้ชนิดใดบ้าง ส่วนใดของต้นไม้ที่ทำให้เชื้อเห็ดออก การจดจำสูตรวิธีการเพาะเชื้อเห็ด สัดส่วนในการผสมน้ำกับเชื้อเห็ด ระยะเวลาการหมัก ปริมาณการโรยเชื้อเห็ดในแปลงเกษตร/ผืนป่าธรรมชาติ การโรยเชื้อในกล้าต้นไม้ม และการนับระยะเวลาที่เชื้อเห็ดจะออกดอก รวมถึงการโรยเชื้อเห็ดในแปลงเกษตรของตนเองและขอให้ผลผลิตเห็ดออกดอก ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ต้องใช้เวลา ซึ่งตอนนี้ยังอยู่ในกระบวนการรอผลผลิตเห็ดตับเต่าออกดอกในแปลงเกษตร

4. สร้างความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมนวัตกรรมเพื่อสังคม คณะนักวิจัยและศูนย์วิจัยชุมชนได้นำกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียโรยเชื้อเห็ดในแปลงเกษตรสาธิต ผืนป่าธรรมชาติ รวมถึงแจกเชื้อเห็ดเพื่อให้ทุกคนนำไปโรยในแปลงเกษตรของตนเอง เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร และนอกจากนี้ยังได้ส่งเสริมนวัตกรรมทางสังคม ด้วยการจัดทำสื่อต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่สู่สาธารณชนโดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็น 1) ผลิตสื่อวิดีโอเผยแพร่องค์ความรู้และประชาสัมพันธ์ศูนย์วิจัยชุมชนวิสาหกิจชุมชนเกษตรเชิงท่องเที่ยวตำบลแม่หอพระ 2) ผลิตสื่อ E-Book เผยแพร่ นวัตกรรมการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่า การเพาะเชื้อเห็ดโคน และระบบให้น้ำอัจฉริยะ (IOT) และ 3) ผลิตโปสเตอร์ เผยแพร่กิจกรรมการประชุม การอบรมเชิงปฏิบัติการและกิจกรรมการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่า ซึ่งผู้ที่สนใจสามารถเรียนรู้วิธีการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่าเห็ดโคนผ่านสื่อเหล่านี้ได้ด้วยตนเอง

5. การอนุรักษ์ผืนป่าธรรมชาติโดยการเพาะขยายเชื้อเห็ดตับเต่าในผืนป่าเพื่อลดการเผาทำลายป่า คณะนักวิจัยและศูนย์วิจัยชุมชนได้นำกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียโรยเชื้อเห็ดในแปลง

เกษตรในพื้นที่ป่าธรรมชาติทุกครั้งที่มีการอบรมเชิงปฏิบัติการที่ศูนย์วิจัยชุมชน นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้เชิญผู้นำชุมชนและตัวแทนชุมชนในพื้นที่ตำบลแม่หอพระมาเข้าอบรมเชิงปฏิบัติการนวัตกรรมการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่า เพื่อให้ผู้นำและตัวแทนชุมชนนำวิธีการเพาะเชื้อเห็ดไปขยายผลในชุมชนของตนเอง โดยที่ผ่านมา ผู้นำชุมชนได้นำชาวบ้านมาศึกษาดูงานและอบรมเชิงปฏิบัติการ พร้อมทั้งนำเชื้อเห็ดตับเต่าไปโรยที่ผืนป่าชุมชนในพื้นที่หมู่บ้านของตนเองในหลายหมู่บ้าน เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร และเพื่ออนุรักษ์ป่าธรรมชาติไม่ให้ถูกเผาทำลาย ทำให้ลดมลพิษจากฝุ่นควัน PM 2.5 ในบริเวณพื้นที่ตำบลแม่หอพระ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เห็นผลประจักษ์ชัดมากนัก เนื่องจากพื้นที่เผาป่ามาจากแหล่งอื่นด้วย แต่ก็ได้สร้างสำนึกให้กับประชาชนชาวตำบลแม่หอพระในการร่วมกันปกป้องรักษาผืนป่าผ่านการโรยเชื้อเห็ดตับเต่าในพื้นที่ป่าชุมชน/ผืนป่าธรรมชาติ ทั้งนี้โดยความร่วมมือของศูนย์วิจัยชุมชน เทศบาล และผู้นำชุมชนทุกภาคส่วน

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาวิจัยเรื่องศูนย์วิจัยชุมชนโดดเด่นศูนย์วิจัยชุมชนวิสาหกิจชุมชนเกษตรเชิงท่องเที่ยว ตำบลแม่หอพระ มีประเด็นที่จะนำมาอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

1. วิเคราะห์ศักยภาพและความต้องการของชุมชนในพื้นที่ตำบลแม่หอพระเผยให้เห็นว่าชุมชนมีฐานรากที่เข้มแข็งในด้านวัฒนธรรมและสังคม โดยเฉพาะความสามารถในการอยู่ร่วมกันในลักษณะพหุวัฒนธรรม ทั้งชุมชนดั้งเดิมและกลุ่มชาติพันธุ์ลื้อที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานร่วมกันนั้น สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและประเพณีที่โดดเด่น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ นพรัตน์ ไชยชนะ และรจนา นิลมานนท์ (2568) ที่ระบุว่าความหลากหลายทางวัฒนธรรมสามารถเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการพัฒนาชุมชนและสร้างความยั่งยืนในระยะยาว ในด้านโครงสร้างพื้นฐาน พบว่าชุมชนมีระบบสาธารณูปโภค การคมนาคม และการสื่อสารที่ดี ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดในเรื่องของการสนับสนุนทางเศรษฐกิจ การถ่ายทอดทักษะวิชาชีพ รวมถึงการนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการเกษตรมาใช้ ซึ่งประเด็นดังกล่าวได้รับการยืนยันจากงานวิจัยของธัญยธรรณ์ นิธิศิริวัฒน์ (2563) ที่เน้นถึงความจำเป็นในการเสริมสร้างทักษะและเทคโนโลยีให้กับชุมชนในยุคปัจจุบัน นอกจากนี้การมีเครือข่ายประชาสังคมที่ดีและผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งนั้น เป็นปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน แต่ยังขาดความประสานงานในระดับที่เป็นทางการ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนงานพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการนำแนวคิดและประสบการณ์จากการอบรมการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่าเข้ามาปรับใช้ในกลุ่มเกษตรกรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางที่ได้รับการสนับสนุนจากงานวิจัยของธัญชนก ปะวะละ และภณิดา สุนทรไชย (2561) ที่ระบุว่านวัตกรรมพื้นบ้านมีศักยภาพในการเพิ่มความมั่นคงทางอาหารและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การอภิปรายผลนี้แสดงให้เห็นว่าชุมชนแม่หอพระมีศักยภาพที่แข็งแกร่งด้านวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ แต่ยังคงมีข้อจำกัดในด้านการรวมตัว

และการพัฒนาด้านนวัตกรรมเทคโนโลยี การนำแนวทางการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่ามาใช้จริงไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มความมั่นคงทางอาหาร แต่ยังเป็นกลไกในการอนุรักษ์ผืนป่าที่ถูกเผาทำลายในช่วงฤดูแล้ง ผลการวิจัยนี้จึงสอดคล้องกับแนวคิดในวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและเป็นฐานที่แข็งแกร่งสำหรับการพัฒนาชุมชนในอนาคตอย่างยั่งยืน

2. ผลการดำเนินงานในส่วนของการขยายผลนวัตกรรมการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่าสู่ชุมชน เครือข่ายแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของแนวทางการอบรมเชิงปฏิบัติการที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคนิคการเพาะเชื้อได้อย่างกว้างขวาง โดยคณะนักวิจัยร่วมกับศูนย์วิจัยชุมชน “วิสาหกิจชุมชนเกษตรเชิงท่องเที่ยวตำบลแม่หอพระ” ได้จัดอบรมแก่กลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ได้แก่ กลุ่มเยาวชนนักศึกษา กลุ่มบัณฑิตพันธุ์ใหม่ด้านนวัตกรรมเกษตรอินทรีย์, กลุ่ม “ยังสมาร์ทฟาร์มเมอร์ (YSF.)”, กลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ในพื้นที่ ตลอดจนกลุ่มนักเรียนนอกกระบบและเกษตรกรในพื้นที่ต่างจังหวัด ผลจากการอบรมเชิงปฏิบัติการมีผู้เข้าร่วมกว่า 300 คน ซึ่งบ่งบอกถึงการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เรียนรู้และนำเทคนิคการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่าไปปรับใช้ในแปลงเกษตรและพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อเพิ่มรายได้และสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับครัวเรือน และการขยายผลนวัตกรรมนี้สอดคล้องกับแนวทางที่ได้รับการสนับสนุนในงานวิจัยของ นวลรวี กระต่ายทอง และ ชุมพล ชะนะมา (2566) ที่ระบุว่าการถ่ายทอดความรู้ผ่านกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการและการมีส่วนร่วมของชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนานวัตกรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะในกลุ่มเกษตรกรและชุมชนในพื้นที่ชนบท

นอกจากนี้ ผลการศึกษาของ Kumar & Li (2020) ยังเน้นย้ำว่าการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาคการศึกษา ภาครัฐและภาคประชาสังคมเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อพัฒนาการเกษตรอย่างยั่งยืน ในส่วนของการสร้างนวัตกรรมผู้เชี่ยวชาญด้านเพาะเชื้อเห็ดตับเต่า การอบรมเชิงปฏิบัติการได้มุ่งเน้นให้ผู้เข้าร่วมเรียนรู้กระบวนการที่ครอบคลุมตั้งแต่การระบุชนิดของต้นไม้มัที่เหมาะสมสำหรับการเจริญเติบโตของเชื้อเห็ดตับเต่าไปจนถึงการพัฒนาสูตรและกระบวนการเพาะเชื้อที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งขั้นตอนเหล่านี้ต้องใช้เวลาและการติดตามผลในระยะยาว ผลการอบรมชี้ให้เห็นว่าผู้เข้าร่วมที่ผ่านการอบรมมีความพร้อมที่จะกลายเป็น “นวัตกรรม” ท้องถิ่นที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคนิคการเพาะเชื้อให้กับชุมชนในระดับที่กว้างขึ้น งานวิจัยของ สราวุธ รัศมี (2568) ได้สนับสนุนแนวคิดนี้ โดยระบุว่าการฝึกอบรมที่มีความเป็นระบบและต่อเนื่องเป็นกุญแจสำคัญในการพัฒนานวัตกรรมที่มีความเชี่ยวชาญ ซึ่งสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในระดับชุมชนและส่งผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ชนบท การอภิปรายผลนี้ชี้ให้เห็นว่าการขยายผลนวัตกรรมการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่าผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการและการสร้างเครือข่ายชุมชนมีศักยภาพที่จะสร้างผลกระทบในด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน ทั้งในเรื่องของการเพิ่มรายได้ การสร้างอาชีพใหม่ และการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับงานวิจัยที่ผ่านมาและเป็นโมเดลที่สามารถนำไปปรับใช้กับชุมชนอื่น ๆ ได้ในอนาคต

3. การสร้างความมั่นคงทางอาหารและส่งเสริมนวัตกรรมเพื่อสังคม แสดงให้เห็นว่าการรื้อฟื้นเชื่อเห็ดตับเต่าในแปลงเกษตรสาธิตและผืนป่าธรรมชาตินั้นมีประสิทธิภาพในการเพิ่มความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชน โดยการแจกจ่ายเชื้อเห็ดให้กับผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่ ช่วยให้เกษตรกรและชุมชนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในแปลงของตนเองเพื่อสร้างรายได้และลดความเสี่ยงด้านความปลอดภัยทางอาหาร ผลการดำเนินงานในส่วนนี้สอดคล้องกับงานวิจัยก่อนหน้านี้ที่ระบุว่านวัตกรรมทางการเกษตรที่ผสมผสานการมีส่วนร่วมของชุมชนและการใช้เทคโนโลยีชีวภาพสามารถส่งเสริมความยั่งยืนในภาคเกษตรกรรม (สกุลศรี ศรีสารคาม และอภิสิทธิ์ ศุภกิจเจริญ, 2567) ในด้านการส่งเสริมนวัตกรรมเพื่อสังคม การจัดทำสื่อเผยแพร่องค์ความรู้ในรูปแบบวิดีโอ, E-Book และโปสเตอร์มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดและกระจายความรู้เกี่ยวกับการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่าให้กับประชาชนทั่วไป งานวิจัยของอัครเดช พรหมกัลป์ และคณะ (2567) ได้ยืนยันว่าการใช้สื่อดิจิทัลในกระบวนการเรียนรู้และเผยแพร่ความรู้ช่วยสร้างสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชน สำหรับการอนุรักษ์ผืนป่าธรรมชาติ ผลการวิจัยพบว่า การนำเชื้อเห็ดตับเต่าไปโรยในผืนป่าเป็นแนวทางที่สามารถลดการเผาป่าและมลพิษจากฝุ่นควัน (PM 2.5) ได้ในระดับหนึ่ง แม้ผลกระทบโดยตรงอาจไม่ชัดเจนทั้งหมด เนื่องจากมีปัจจัยภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องแต่การดำเนินงานดังกล่าวได้สร้างสำนึกและความร่วมมือในระดับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของกุลธิดา ศรีธธา ครั้ง และคณะ (2567) ที่เน้นความสำคัญของการมีส่วนร่วมและความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคประชาสังคมและชุมชนในการบริหารจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การอภิปรายผลการวิจัยนี้ยืนยันถึงศักยภาพของนวัตกรรมการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่าในการเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหาร ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน และเป็นแนวทางใหม่ในการอนุรักษ์ป่าธรรมชาติ ผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชนและการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการถ่ายทอดความรู้นวัตกรรมทางการเกษตร

องค์ความรู้ใหม่

โครงการศูนย์วิจัยชุมชนโดดเด่น (Showcase) ศูนย์วิจัยชุมชนวิสาหกิจชุมชนเกษตรเชิงท่องเที่ยวตำบลแม่หอพระ เป็นงานวิจัยแบบผสมผสานด้วยกระบวนการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน ทำให้ทราบถึงจุดแข็ง จุดอ่อน และข้อจำกัดของชุมชน โดยได้อบรมการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่าในแปลงสาธิต ในป่าชุมชน และผืนป่าธรรมชาติ ให้กับแกนนำชุมชนและกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ รวมถึงกลุ่มเยาวชน นักศึกษา และเครือข่ายเกษตรกรในพื้นที่อื่น ๆ จนทำให้เกิดนวัตกรรมที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้และนวัตกรรมการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่าให้กับผู้ที่สนใจโดยทั่วไป ได้สื่อและคู่มือ E-Book เผยแพร่องค์ความรู้และนวัตกรรมการเพาะเชื้อเห็ดตับเต่า เกิดการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากภายในชุมชน และเกิดเครือข่ายประชาสังคมเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านกิจกรรมการรื้อฟื้นเชื่อเห็ดตับเต่าในผืนป่าชุมชนและผืนป่าธรรมชาติ ลดการเผาทำลายป่า ลดหมอกควันไฟป่า ลดฝุ่น PM 2.5 และระบบนิเวศเกิดความสมดุล

สรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยในพื้นที่ตำบลแม่หอพระ อำเภอแม่แตง สามารถสรุปได้ดังนี้ 1) การวิเคราะห์ศักยภาพและความต้องการของชุมชน พบว่า ชุมชนมีศักยภาพทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติและเกษตร แต่ยังมีข้อจำกัดและเทคโนโลยีในการเกษตรที่ทันสมัย การสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนยังไม่เพียงพอ ชุมชนต้องการพัฒนาและยกระดับศักยภาพ โดยมีความสนใจในการเพาะเห็ดตับเต่าเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและอนุรักษ์ผืนป่า 2) การขยายผลนวัตกรรมการเพาะเห็ดตับเต่าสู่ชุมชนเครือข่าย คณะนักวิจัยได้จัดอบรมเชิงปฏิบัติการการเพาะเห็ดตับเต่าให้กับกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มเยาวชน นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ ซึ่งผลจากการอบรมมีผู้เข้าร่วมกว่า 300 คน และสามารถนำไปขยายผลได้ทั้งในแปลงเกษตรและผืนป่าธรรมชาติ 3) การสร้างนวัตกรรมผู้เชี่ยวชาญด้านการเพาะเห็ดตับเต่า ผู้ที่ผ่านการอบรมได้เรียนรู้กระบวนการเพาะเห็ดตับเต่า ตั้งแต่การเลือกต้นไม้อันจนถึงการเก็บผลผลิต ซึ่งกระบวนการนี้ยังคงอยู่ในช่วงรอผลผลิต 4) การสร้างความมั่นคงทางอาหารและส่งเสริมนวัตกรรมเพื่อสังคม: การรื้อฟื้นเห็ดในแปลงเกษตรและป่าธรรมชาติได้ช่วยสร้างความมั่นคงทางอาหาร นอกจากนี้ยังได้ผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการเพาะเห็ดตับเต่าและการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ในการเกษตร 5) การอนุรักษ์ผืนป่าธรรมชาติ การเพาะเห็ดตับเต่าในป่าชุมชนช่วยลดการเผาป่าและมลพิษจากฝุ่นควัน P.M.2.5 แม้จะยังไม่เห็นผลชัดเจนในบางพื้นที่ แต่การรณรงค์และการร่วมมือกันของชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ก็ช่วยสร้างสำนึกในการรักษาผืนป่าธรรมชาติ จากผลการวิจัยผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ควรนำเสนอรายงานโครงการศูนย์วิจัยชุมชนโดดเด่น (Showcase) ศูนย์วิจัยชุมชนวิสาหกิจชุมชนเกษตรเชิงท่องเที่ยวตำบลแม่หอพระให้กับหน่วยงานระดับจังหวัดเพื่อจัดทำเป็นนโยบายด้านความมั่นคงทางอาหารและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านนวัตกรรมการเพาะเห็ดตับเต่าในผืนป่าธรรมชาติ

2. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ประโยชน์

ศูนย์วิจัยชุมชนควรขยายผลนวัตกรรมการเพาะเห็ดตับเต่าสู่ชุมชนอื่น ๆ โดยร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคมในการอบรมและถ่ายทอดความรู้ การขยายผลนี้ควรเน้นที่สถานศึกษาเพื่อให้นักเรียนและเยาวชนเรียนรู้วิธีเพาะเห็ดเพื่อความมั่นคงทางอาหาร และสร้างสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงสร้างอาชีพและรายได้ในอนาคต

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรวิจัยด้านการส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าด้วยช่องทางการจัดจำหน่ายที่หลากหลาย

3.2 ควรวิจัยด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์เห็ดตับเต่าเป็นเวชสำอางเพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ให้มีคุณค่าและมูลค่าเพิ่มมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กุลธิดา ศรีธาทาครั้ง, ศรุตานนท์ บุญเรือง, ศิริวรรณ คนหมั่น และอัครพงษ์ บุญศิริชัยธนาโชติ. (2567). การบริหารจัดการแบบประสานความร่วมมือ. *วารสารการบริหาร การจัดการ และการพัฒนาที่ยั่งยืน*, 2(4), 831–840.
- จุไรรัตน์ พชรพรวงศ์ และโชติบดีรัฐ (2567). ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี: แนวทางแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำ. *Journal of Modern Learning Development*, 9(9), 540–553.
- ธัญธรณ์ นิธิศิริวัฒน์. (2563). ทูทางสังคมที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง กรณีศึกษา: ชุมชนบ้านนาสะไมย์ ตำบลนาสะไมย์ อำเภอเมืองยโสธร จังหวัดยโสธร. *วารสารวิชาการรัตนบุคย์*, 2(3), 52-60.
- ธัญชนก ปะวะละ และภณิดา สุนทรไชย. (2561). รูปแบบการสร้างความมั่นคงทางอาหารบนฐานทรัพยากรทางธรรมชาติและทุนทางสังคมเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ตำบลหนองเม็ก อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*. 5(1), 143-154.
- นพรัตน์ ไชยชนะ และรจนา นิลมานนท์. (2568). ทูวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนชาติพันธุ์อุ้ง (สโง) บ้านทุ่งนา อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี. *วารสารปริชาต*, 38(1), 143–158.
- นวลรวี กระต่ายทอง และชุมพล ชะนะมา. (2566). การพัฒนาและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยนวัตกรรมทางวัฒนธรรมการแสดงนาฏศิลป์ชุด “ขนมจีนบ้านประโดก ต้อนรับหมื่นไวย” ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนหมื่นไวย จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารชุมชนวิจัยและพัฒนาสังคม*, 17(4), 164–177.
- ศุจินันท์ ไตรระเบียบ, ขันยุดิดา ทิพย์ญาณ และอมร หวังอัครางกู. (2567). เครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนากลุ่มเกษตรกรทำสวนทุ้งควัด อำเภอละมั่ง จังหวัดชุมพร ภายใต้แนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ. *วารสารสังคมศาสตร์และศาสตร์ร่วมสมัย*, 5(2), 93–107.
- สกุศลศรี ศรีสารคาม และอภิสิทธิ์ ศุภกิจเจริญ. (2567). การพัฒนาทักษะการผลิตสื่อดิจิทัลเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการคิดเชิงออกแบบ. *วารสารเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน มทร.พระนคร*, 9(1), 97–116.
- สรายุธ รัชมี. (2568). แนวทางการพัฒนาเชิงพื้นที่ตามกรอบเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนเพื่อขับเคลื่อนอุทยานธรณีขอนแก่นสู่อุทยานธรณีโลก. *วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และนวัตกรรม มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์*, 4(1), 69–86.
- สัญญา สะสอง. (2566). *การยกระดับชุมชนต้นแบบด้วยเครือข่ายประชาสังคมเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.).

เสกสรร ท้าวทุมมา. (2564). *การจัดการชุมชนเข้มแข็งด้านการท่องเที่ยวด้วยกระบวนการประชาสังคมในจังหวัดแม่ฮ่องสอน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.).

อัครเดช พรหมกัลป์, พระอุดมบัณฑิต, พระมหาชุตีภัก อภินนโท, รัตติยา เหนืออำนาจ และวีระศักดิ์ บุญดิษฐ์. (2567). ผ่อ: มิติมุมมองในการผลิตสื่อสร้างสรรค์เชิงพุทธในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในพื้นที่มรดกโลกห้วยขาแข้ง. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 7(4), 355–370.